

Eidsmoen - industrifelt eller kulturopplevelser? Kulturminneregistrering på Eidsmoen i Tolga.

Av Jochen Komber

Tolga kommune planlegger et område på rundt 127 dekar på Eidsmoen mellom jernbanelinja og fylkesvei 681 til industriformål. En begrunnelse for å velge akkurat dette området var at NSB allerede har et sidespor rett nord for arealet som kunne brukes og eventuelt utvides i forbindelse med den planlagte industrielle nyetableringen.

Kulturkontoret på Tolga iverksatte i samarbeid med Universitetets Oldsaksamling en synfaring i det aktuelle området og fikk bekreftet sin mistanke med at arealet er rikt på kulturminner av ulik karakter. Straks etter ble det gjennomført en grundig befaringsregi av Musea i Nord-Østerdalen og en kunne konstatere ikke mindre enn 52 objekter som befinner seg i eller like ved det planlagte industrifeltet (jmf. kart).

Registreringen som varte i to dager, ble utført av Einar Eggen og Jochen Komber, og resulterte i kartlegging av 23 sikre kolmoleanlegg, 7 koietufter som med stor sannsynlighet ble brukt i forbindelse med kolbrenninga, 2 blæsternover hvorav én er blitt utgravd sommeren 1989, og 19 dyregraver. En av koietuftene (objekt 6) kan muligens avsløre seg til å være ei tjæremile, men før dette spørsmålet avklares må dette objektet undersøkes nærmere.

I tillegg til de registrerte kulturminnene finnes det et sjakkbrettliggende branngatesystem i området. Dette systemet som ikke er kartfestet, skriver seg fra den tidligere jernbanetida i Østerdalen. Branngatene skulle forhindre større skogbranner som lett kunne oppstå i den tida lokomotivene ble drevet med kol.

Dyregravene på Eidsmoen tilhører et fangtssystem som strekker seg fra Veslebekken til Bjørsjøkletten. Her er det i alt registrert rundt 250 graver på frivillig

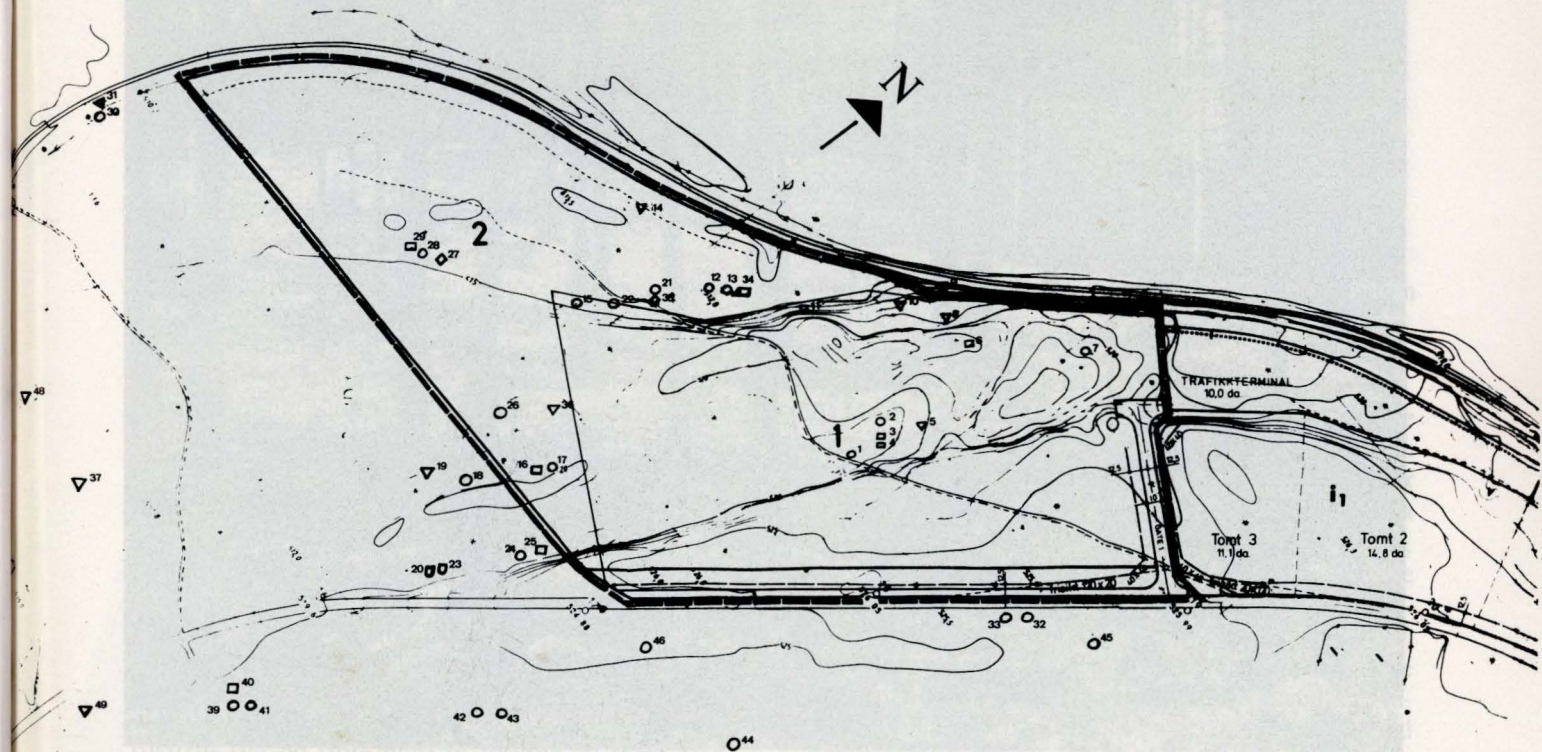
initiativ av Tolga av Tolga Historielag. Dyregravene på Eidsmoen varierer nokså sterkt i dybde. Objektene 37, 38 og 48 rett nord for grustaket skiller seg ut med stor diameter og en dybde på nærmere to meter. (Se Årbok for Nord-Østerdalen, 1986).

Kolmilene er av ulik type og konstruksjon og stort sett foreligger de i tre forskjellige størrelser på henholdsvis 9, 12 og 15 meter i diameter. Ser vi på beliggenheten til kolmilene i dette området så legger vi merke til at mesteparten befinner seg rett nedenfor en bakkeskråning.

Det samme gjelder for koietuftene som med unntak av det omstridte objektet 6, ligger like i nærheten av kolmoleanleggene. Koietuftene fortøner seg som avlange jordvoller i terrenget, de to største er på rundt $5 \times 3,5$ meter i grunnplanet. Inngangen befinner seg i den ene langsiden og ildstedet i kortveggen. Disse to koietuftene kan ha vært brukt som mer permanente boliger, i motsetning til de øvrige som er forholdsvis små.

Sannsynligvis skriver både kolmoleanleggene og koietuftene seg fra slutten av 1600-tallet og utover. Tolga smelthytte startet sin virksomhet i 1665 og vi vet fra historiske kilder at gruvedriften i Røros og Nord-Østerdalen medførte en omfattende kolbrenning i hele distriktet.

De to blæsternoverne som ble registrert ligger rett utenfor det egentlige reguleringsområdet. Slaggharpet til den utgravde ovnen er radiokarbondatert til AD 1460-1630. Blæsternoverne ligger like i nærheten av hverandre og på grunn som tidligere har tilhørt Vingelen. Det er lite tegn til jernblestring i Vingelen og dermed er det nærliggende å tro at Vingelen har fått sitt

Registrering av kulturminner på Eidsmoen, Tolga.

Tegnforklaring:

- Kolmoleanlegg
- Koietuft
- ▽ Dyregrav

- Blæsterovn
- ◇ Uidentifisert

1. Kolmile	21. Kolmile	41. Kolmile
2. Kolmile	22. Kolmile	42. Kolmile
3. Koietuft	23. Blæsterovn	43. Kolmile
4. Koietuft	24. Kolmile	44. Kolmile
5. Dyregrav	25. Koietuft	45. Kolmile
6. Koietuft	26. Kolmile	46. Kolmile
7. Kolmile	27. Uidentif.	47. Dyregrav
8. Dyregrav	28. Kolmile	48. Dyregrav
9. Dyregrav	29. Koietuft	50. Dyregrav
10. Dyregrav	30. Kolmile	51. Dyregrav
11. Dyregrav	31. Dyregrav	52. Dyregrav
12. Kolmile	32. Kolmile	
13. Kolmile	33. Kolmile	
14. Dyregrav	34. Koietuft	
15. Kolmile	35. Uidentif.	
16. Koietuft	36. Dyregrav	
17. Kolmile	37. Dyregrav	
18. Kolmile	38. Dyregrav	
19. Dyregrav	39. Kolmile	
20. Blæsterovn	40. Koietuft	

*Eidsmoen består av furu og reinmose, i flatt terreng men med flere terrasser. Kulturminnene ligger særlig i forbindelse med terrassene.
Foto: Musea i Nord-Østerdalen, Jochen Komber.*

jern fra slike anlegg som her på Eidsmoen.

Etter befaringen i det truede området ble det gjennomført en rask synfaring av arealet nord for adkomstveien som allerede er påvirket av industriell virksomhet. Det ble konstatert kun noen få dyregraver og fra kulturverninteressene hadde dette området vært et bedre alternativ til utbygging.

Kulturminnene av ulik type ligger svært konsentrert i det truede området sør for adkomstveien. Selv om en slik konsentrasjon av kulturminner ikke er noe enestående fenomen i Nord-Østerdalen, taler både beliggenhet og tilgjengelighet for å bruke dette arealet i opplevelsessammenheng. På Eidsmoen har Tolga kommune en unik anledning til å opprette en kulturminne-

park med stier og informasjonstavler. I denne parken kunne en vise forskjellige former for utnyttelse av utmarka i tida som har gått, og den ville med sikkerhet bli et reisemål både for lokalbefolkningen og turister.

Kulturminneregistreringen i Nord-Østerdalen er ennå svært mangelfull. Objektkonsentrasjoner som på Eidsmoen bør også kunne finnes andre steder, de har bare ikke blitt oppdaget ennå. Det er en spennende utfordring for alle som med åpne øyne ferdes i villmarka. Vær oppmerksom på slike kulturminner og meld fra til historielaga eller museene. Kun ved å sette sammen alle de små puslebitene klarer vi etter hvert å få et mer omfattende bilde av forhistorien og historien i vårt distrikt.